Riflessjonijiet fuq il-Letteratura tas-Seklu Għoxrin

Prof. Oliver Friggieri

Kienet Franza li għal darba oħra mxiet qabel kulħadd fil-qasam tax-xejriet letterarji. Ma nifhimx li l-letteratura Ewropea u Amerikana tas-seklu għoxrin tista' tiftiehem mingħajr ma titqiegħed fil-kwadru Franċiż ta' tmiem is-seklu l-ġdid. Ir-romantiċiżmu Franċiż huwa tant għani u kumpless li seta' jwelled seklu ġdid anki bis-saħħa ta' l-ispunti li kellhom jitnisslu minnu.

Il-bibien miftuħa mis-simboliżmu Franċiż

Il-simboliżmu, imħaxken bejn iż-żewġ sekli, rattab l-iskemi immaġinattivi li ntirtu mir-romantiċiżmu storiku daqskemm ikkomplika l-kunċett kollu tal-letteratura, l-aktar fil-poeżija u fin-narrattiva. L-epoka Freudjana, li tellgħet fil-wiċċ lid-dehra tak-kittieb bħala pazjent daqskemm bħala esploratur tal-pazjenti (l-oħrajn), kellha twassal biex is-simboloġija ma tibqax biss strateġija letterarja iżda tikber f'viżjoni ta' l-essri, f'metodu ta' għarfien, u għalhekk ta' kitba. It-test sar dokument. Il-kittieb li Barthes kien ħaseb li miet spiċċa biex ħa forom ġodda, mhux biss meta kiseb dimensjoni ta' protagonista politiku ogħla mill-politika (e.ġ., fid-dinja komunista) iżda biex, l-aktar fin-narrattiva ta' xeħta reġjonali, tlaħħam f'persuni żgħar, f'annimali u f'oġġetti.

Qatt daqs kemm fi ħdan il-letteratura li f'daqqa waħda għarfet is-siwi psikoloġiku, "xjentifiku" tas-simbolu (tradizzjonalment meqjus bħala ħlejqa arbitrarja) ma ġara li l-letteratura bdiet titqies bħala esperjenza kollha kemm hi figurattiva. Il-psikanaliżi invadiet għallinqas wieħed mill-oqsma tal-kritika letterarja. Dan hu s-seklu li lill-kritika raha ssir professjoni akkademika mibnija fuq kompetenza għolja jew ogħla mill-oqsma l-oħrajn. L-istrutturaliżmu, il-poststrutturaliżmu u d-dekostruzzjoniżmu spiċċaw biex minn metodi ta' stħarriġ testwali kibru f'viżjoni ta' l-essri, li jinkludi l-att tal-kitba u l-kitba nnifisha.

Ir-realtà bejn il-ħolma u l-ħarba

Mill-pretensjoni tar-realiżmu , għamla ta' twemmin li r-realtà hi dik li tidher, il-kuxjenza letterarja għaddiet għall-iskoperta tas-surrealiżmu. Ir-realtà hi indefinibbli, u għallinqas tista' tiġġarrab bħala ħolma, li hi tiġriba ġewwiena, metaforika, għamla ta' ħolqien mill-ġdid tar-"realtà " tal-mistoqsija li tidher bla ma għandha sura fissa. Breton ried joffri tifsira għall-oskurità ta' l-espressjoni, li mbagħad l-ermetiżmu kellu jagħtiha ġustifikazzjoni politika.

Forsi qatt daqs matul dawn iż-żminijiet fi ħdan is-seklu ma deher biċ-ċar kemm il-forom ta' l-arti huma aħwa ta' xulxin, anzi kemm l-arti m'hix għajr forma li tingħata lil kull kontenut.

L-estetika tal-liberta' kellha tfisser it-tiswir ta' kodiċi ġdida ta' dixxiplina: fuq il-fantasija, fuq il-kelma, fuq l-elementi rettoriċi. Fl-epoka tad-desagrazzjoni tal-kelma, l-aqwa kittieba rritornaw lejn l-iskruplu lingwistiku ta' qabel. Il-kunfidenza żejda, it-tkasbir tal-kelma, ipproduċew letteratura devota lejn il-kelma. Mallarme kien ilu li qal li l-letteratra hi magħmula mill-kliem, u mhux mill-ideat. L-ideat jinsabu l-ħin kollu f'kollox; hi l-letteratura biss li tbiddilhom f'sistema awtonoma ta' ħsejjes verbali. Anki l-konċett ta' l-awtonomija tat-test kellu jkun ikkontestat, kif jiġri lil kull ħsieb importanti, u f'konflitt miegħu daħlet l-idea tal-kontinwita' bejn l-awtur u l-qarrej. U hekk ukoll jistgħu jissemmew diversi ħsibijiet u metodi oħra, iżda lkoll jixhdu li l-kelma, abbużata aktar minn qatt qabel, kienet għadha denja li tkun suġġett ta' viżjoni sħiħa tal-ħajja.

Il-mistoqsijiet klassiċi tat-tradizzjoni, mill-epoka Griega-Rumana, Kristjana, rinaxximentali, romantika, għaddew mill-eżami post-romantiku, neo-illuminista bis-saħħa ta' l-eżistenzjaliżmu. Iċ-ċertezzi tal-filosofija Tomista, u l-aktar iċ-ċarezza ta' l-għażla klassika, ta' nisel Aristoteliku, bejn essenza u eżistenza, kellhom jitfarrku mal-blat samm tar-razzjonaliżmu l-ġdid, iżjed kategoriku mir-razzjonaliżmu (Franċiż) tas-seklu ta' qabel li minnu twelled il-veriżmu. L-illuminiżmu għadu ma mietx. L-individwu, il-libertà, is-sinċerità, l-għażla u fuq kollox is-solitudni umana: huma temi li lkoll flimkien jispjegaw il-qofol ta' wħud mill-aqwa xogħlijiet li nkitbu f'dan is-seklu fl-Ewropa. It-teatru ta' l-assurd biddel lit-teatralità nnifisha f'parabbola ta' l-eżistenza. Il-filosofija (Sartre, Camus) saret il-qofol tal-forma letterarja, anzi l-letteratura kellha tkun il-pulptu tagħha. Pożizzjonijiet kuntrarji li għandhom għerq wieħed – l-angst – tellgħu fil-wiċċ il-problematika ewlenija tal-letteratura f'dan is-seklu: is-sens reliġjuż (Sartre-Marcel).

Il-postmoderniżmu bħala kriżi

Il-bidla kbira li seħħet f'kull qasam tal-ħajja fis-sittinijiet fl-Ewropa u fl-Amerika, megħluba daqskemm attwali fi tmiem is-seklu, tinġabar fil-ħtieġa

ta' mġiba ġdida quddiem kull għamla ta' istituzzjonaliżmu. Il-kontestazzjoni Amerikana swiet biex għallinqas f'fażi waħda wriet ir-rabta bejn l-awtur u l-politiku. Id-dissidenza tal-kittieba fis-snin tal-persekuzzjoni, fil-gwerra daqskemm warajha meta ssawru l-blokki tas-superpotenzi, hi volum kbir ieħor fi storja letterarja li għaddiet iżda li għadu kmieni ħafna biex tinkiteb xjentifikament kif titlob ir-riċerka professjonali. Maż-żmien id-dissidenza, tul u wara l-martirju, tbiddlet f'introspezzjoni ġdida, ifned minn dik tar-romantiċi u ta' l-ermetiċi, waqt li beda jgħaddi żmienha minħabba l-bidliet politiċi kbar li seħħu, li fost l-oħrajn biddlu saħansitra lill-ġografija stess.

Niġbor dan kollu fit-terminu "postmoderniżmu", li dwaru bħalissa qiegħda tinbena biblijografija kbira – mimlija verżjonijiet li jvarjaw. Hawn il-letteratura bdiet tittaħħat aktar minn qabel għal-liġi qalila tal-kontradittorjetà, sikwit imfissra fil-kultura dominanti tas-superfiċjalita' u tal-banalizzazzjoni. Fl-1957 Bernard Rosenberg josserva li bil-wasla tal-postmoderniżmu kibret l-ambigwità, deħru theddidiet ġodda: "Id-dinja postmoderna toffri lill-bniedem kollox jew xejn. Kull kunsiderazzjoni razzjonali tal-probabiltajiet twassal lill-bniedem għall-biża' li jinħakem mir-rabja soċjali li diġà qiegħda taħfnu." C. Wright Mills (*The Sociological Interpretation*, 1959) jistqarr li l-Marxiżmu u l-liberaliżmu ma setgħux jibqgħu fuq saqajhom aktar għaliex jemmnu fil-prinċipju illuministiku tar-rabta bejn ir-raġuni u l-liberta'. Mills jitkellem dwar soċjeta' magħmula minn "cheerful robots", frażi li tfakkar fid-dramm profetiku *R.U.R.* ("Rossum's Universal Robots") ta' Capek (1921). Mill-bqija, il-kriżi postmoderna ilha li tħabbret mill-kittieba tas-seklu dsatax (e.g. Henry James). L-introspezzjoni ta' Kafka, Joyce, Svevo, Baroja, Hesse hi storika u politika fil-wiċċ u eżistenzjali fil-qiegħ tagħha.

Għal dawn il-kittieba wkoll il-letteratura ma kellhiex is-saħħa tbiddel iżda kellha l-privileġġ li tirrifletti, tistħarreġ u ssib il-verità bħala s-saff mgħotti mir-realta, l-iskorċa falza. Fil-fehma tiegħi, fiċ-ċediment, fir-rassenjazzjoni profonda, fl-għarfien tal-letteratura bħala pass lilhinn mill-politika u bħala monologu pubbliku, hemm l-ogħla livelli ta' maturità li laħqet il-kitba letterarja tas-seklu għoxrin fid-dinja li nafu.

Il-mogħdija mill-moderniżmu għall-postmoderniżmu hi l-bidla ta' realta' ordinata skond liġijiet li jinftiehmu f'realtà diżordinata li ma tistax tiftiehem (Huston Smith). Il-kittieb ta' l-aħħar silta tas-seklu għoxrin fl-Ewropa u fl-Amerika (daqskemm f'kontinenti oħrajn li għandhom rabta mal-kurrenti li jaħkmu l-aktar fid-dinja fejn l-Ingliż hu preżenti) sar interpretu ta' din l-adultezza fi kriżi. Sar sikwit l-awtur li qiegħed jerġa' lura biex ifittex l-għeruq, moħbija, imċarrta, jew mejta diġà. Il-letteratura Afrikana jew tal-Commonwealth, il-letteratura tal-gżejjer, il-letteratura tal-pajjiżi li għadhom fil-fażi li jiksbu l-istabilita' politika: dawn huma biss ftit mill-ispazji bla qies li daqskemm fihom elementi komuni huma wkoll differenti

minn xulxin, tant li ma jkunx għaqli li wieħed jiġbed konklużjonijiet universali dwarhom.

Fil-fehma tiegħi, hemm ħjiel ta' twelid ġdid ta' "romantiċiżmu" rudimentali, ta' minimaliżmu li jinħass fis-sentiment daqskemm fil-kelma ħafifa, fix-xewqa li jinstab kulma l-misjub ma jistax joffri. It-teknoloġija nnifisha, vantaġġ fiha nnifisha, hi sfida u theddida għall-kultura umanistika li l-letteratura hi l-qofol tagħha. Ir-ritorn lejn is-sagralita' tal-kelma (muri l-iżjed fir-reqqa ġdida tal-kittieba ewlenin l-aktar reċenti, fosthom Premji Nobel) hi kisba daqskemm sinjal ta' għarfien ta' kriżi li l-kittieb jaf li hu nnifsu hu vittma tagħha. Hi sitwazzjoni Pirandelljana li saret estetika sħiħa anki f'artijiet imbegħdin ħafna mill-qiegħ tal-Mediterran, kif qiegħda turi, fost l-oħrajn, il-poeżija Indjana.

Huwa seklu kumpless, kuntradittorju li jrid jgħaddi ħafna żmien minn fuqu biex l-esperti jissugraw jiddefinuh. Għalissa jkun biżżejjed jekk niġbor kollox fil-frażi qadima li Paul Ricoeur ġeddidha fil-kelmiet "Soi-meme comme un autre". Qatt fl-istorja letterarja dinjija ma nkitbet letteratura serja, gravi, imħassba daqs f'dan is-seklu. L-ottimiżmu teknoloġiku ma ħalliex l-istess entużjażmu fir-ruħ tal-kittieba l-kbar.

Il-Prof. Oliver Friggieri flimkien mal-poeta magħruf Russu Yevgeny Yevtushenko waqt attività letterarja li saret f'Moska f'Lulju 2000. Din kienet it-62 darba li l-Prof. Friggieri ppparteċipa f'kungress internazzjonali.